

Liturgia segédlet

a skabellumokra és a vizsgára való felkészüléshez

A diákság belső használatára készítette

Dr. Füzes Ádám
mb. ea.

2006-2007. tanév őszi félév

I. A LITURGIA ALAPJAI ÉS TEOLÓGIÁJA.....	3
A. BEVEZETÉS.....	3
1. <i>A liturgia mint teológiai tudomány.....</i>	3
2. <i>A liturgia szó jelentése és használata.....</i>	4
3. <i>A liturgia meghatározása.....</i>	4
4. <i>A liturgiák felosztása.....</i>	5
5. <i>Az imádság.....</i>	5
a) <i>Az imádság fajtái.....</i>	6
b) <i>A liturgikus imádság jellemzői.....</i>	6
c) <i>A liturgikus imádság műfajai.....</i>	6
6. <i>A liturgiában használt legfontosabb kifejezések.....</i>	7
7. <i>Jel és jelkép (szimbólum).....</i>	7
8. <i>A liturgiában használt magatartási formák.....</i>	8
9. <i>Gesztusok a liturgiában.....</i>	8
10. <i>Természetből vett jelképek a liturgiában.....</i>	9
B. A LITURGIA TEOLÓGIÁJA.....	10
1. <i>A liturgia mint misztérium.....</i>	10
a) <i>A misztérium szó etimológiája.....</i>	10
b) <i>A misztérium a Bibliában.....</i>	10
c) <i>A misztérium szó keresztény használata.....</i>	11
2. <i>A liturgia a Szentháromság műve.....</i>	12
3. <i>Krisztus jelenléte a liturgiában.....</i>	12
4. <i>Liturgia és Egyház.....</i>	13

5.	<i>Tudatos, tevékeny és gyümölcsöző részvétel</i>	14
II.	A LITURGIKUS KÖNYVEK KIALAKULÁSA	15
1.	<i>Sacramentarium Veronense</i>	15
2.	<i>Sacramentarium Gregorianum</i>	15
3.	<i>Lekcionáriumok</i>	16
III.	A SZENTMISE RÉSZEI	18
A.	A MISÉHEZ ELŐKÉSZÍTENDŐK:	18
B.	BEVEZETŐ SZERTARTÁSOK	18
	<i>Introitus – kezdő ének és a bevonulás</i>	18
	<i>Az oltár és a hívek köszöntése – salutatio</i>	19
	<i>Bűnbánat – actus poenitentialis</i>	19
	<i>Kyrie eleison – Uram irgalmazz</i>	19
	<i>Gloria – Dicsőség</i>	20
	<i>Collecta – könyörgés – gyűjtő imádság</i>	20
C.	AZ IGE LITURGIA	20
	<i>Az olvasmányok rendje</i>	21
	<i>Első olvasmány</i>	21
	<i>Graduale – válaszos zsoltár – psalmus responsoricus</i>	21
	<i>Második olvasmány – szentlecke</i>	21
	<i>Alleluja</i>	22
	<i>Traktus</i>	22
	<i>Szekvencia</i>	22
	<i>Evangélium</i>	22
	<i>Szentbeszéd – homília</i>	22
	<i>Credo – hitvallás</i>	23
	<i>Egyetemes könyörgések – oratio universalis</i>	23
	AZ EUKARISZTIA LITURGIÁJA	24
	<i>Az adományok előkészítése – offertorium</i>	24
	a) <i>Az offertorium-ének</i>	24
	b) <i>A pap imái</i>	24
	c) <i>Tömjénezés</i>	24
	d) <i>Kézmosás</i>	24
	e) <i>Felszólítás imádságra</i>	25
	f) <i>Felajánlási könyörgés – Oratio super oblata</i>	25
	<i>Az eukarisztikus imádság</i>	25
	g) <i>Prefáció</i>	25
	h) <i>Sanctus</i>	25
	i) <i>A Szentlélek hívása (Lélekhívás) az adományokra – epiklézis</i>	26
	j) <i>A szentmise alapításának elbeszélése – Úrfelmutatás</i>	26
	k) <i>Megemlékezés – anamnézis</i>	26
	l) <i>Felajánlás – oblatio</i>	26
	m) <i>Az áldozat bemutatása</i>	26
	n) <i>A Szentlélek hívása (Lélekhívás) az áldozáshoz – epiklézis</i>	26
	o) <i>Közbenjáró imák - intercessiones</i>	26
	p) <i>Záródicsőítés - doxológia</i>	27
	<i>Az áldozás – communio</i>	27
	q) <i>Miatyánk – Pater noster</i>	27
	r) <i>Embolizmus</i>	27
	s) <i>Békeköszöntés</i>	27
	t) <i>Kenyértörés (fractio panis) – egyesítés (immixtio)</i>	27
	u) <i>Agnus Dei – Isten Báránya</i>	28
	v) <i>Áldozási ének – communio</i>	28
	w) <i>Áldozás utáni könyörgés – oratio post communionem</i>	28
D.	BEFEJEZŐ SZERTARTÁSOK.....	28
E.	AZ EUKARISZTIKUS IMÁK	29
F.	KÜLÖNBÖZŐ MISEFORMÁK.....	29
1.	<i>A koncelebrált mise</i>	29
G.	AZ ÁLDOZÁSSAL KAPCSOLATOS RENDELKEZÉSEK.....	30
1.	<i>Kézbe és nyelvre való áldoztatás</i>	30
2.	<i>Két szín alatti áldozás</i>	30

I. A LITURGIA ALAPJAI ÉS TEOLÓGIÁJA

A félév első nagy témája általános bevezető, amely elhelyezi a liturgikát a teológiai stúdiumok között, majd tárgyát, a liturgiát határozza meg. A definíciós kísérletek után a liturgia teológiai alapjait vizsgálja, a róla való beszéd alapvető fogalmait járja körül, mint ahogy a liturgikus cselekmények elemeivel is megismertet.

A. Bevezetés

Tanulmányaink elején különbséget kell tennünk a *liturgia* és *liturgika* kifejezések között. A *liturgia* maga az istentiszteleti cselekmény, szöveggel és gesztusokkal, amint ennek majd az alábbiakban részletesebben meghatározása következik. A *liturgika* ezzel szemben a liturgiával foglalkozó tudomány. Nem azonos a szertartástannal, amely csupán a liturgia helyes végzését tanítja meg, hanem az Egyház liturgiáját a maga egészében: teológiájával, történetével, lelkiségével és megszentelő hatásával vizsgálja.

1. A liturgika mint teológiai tudomány

A teológiai tanulmányi rendünkben a „felépítmények”, gyakorlati teológiai tantárgyak közé tartozik a liturgika. Azonban valódi teológiai tárgy, amely a kinyilatkoztatás fényében és annak szemszögéből kívánja vizsgálni és értelmezni az Egyház istentiszteleti életét.

A II. Vatikáni Zsinat *Sacrosanctum Concilium* kezdetű konstitúciója a szent liturgiáról (rövidítve SC, a magyar szakirodalomban általában *Liturgikus konstitúció* néven emlegetve) a következő mondja tárgyunkról:

A szent liturgia tudományát a szemináriumokban és a szerzetesek tanulmányi házaiban a szükséges és jelentősebb, a teológiai fakultásokon a főbb tárgyak közé kell sorolni, és teológiai, történeti, spirituális, lelkipásztori és jogi szempontból kell tanítani. A többi szaktárgy – főként a dogmatika, a szentírásstudomány, a lelkiélet és a lelkipásztorkodás – tanárai pedig törekedjenek arra, hogy tárgyak sajátos szemszögéből úgy fejtsek ki Krisztus misztériumát és az üdvösség történetét, hogy ezek összefüggése a liturgiával, illetve a papképzés egysége nyilvánvaló legyen (SC 16. sz.).

Tehát *teológiai* szempontból tárgyaljuk annak objektív, kinyilatkoztatásra épülő tartalma miatt, a *történeti* tárgyalást a 2000 éves keresztény liturgia időben kifejlődő természete kívánja meg, a *lelkiségi* mozzanatot a liturgiát végző ember szubjektív volta követeli meg, a *lelkipásztori* jelleget az Egyház üdvösségre vezető célja, a *jogi* oldalt pedig az isteni dolgokhoz szükséges rend igényli.

A liturgiáról nem elég tanulni, azt folyamatosan élni is kell, ezt segíti elő a *liturgikus nevelés*, amelyről a SC így ír:

A szemináriumokban és a szerzetesházakban a papnövendékeket liturgikus szellemű lelki életre neveljük, vezessék rá őket a szent szertartások megértésére és a teljes lélekkel való bekapcsolódásra – részben a szent misztériumok ünneplésével, részben a liturgia szellemétől áthatott áhítatgyakorlatokkal; neveljük őket a liturgikus törvények megtartására is, hogy a szemináriumokban és a szerzetesi tanulmányi házakban a liturgia szelleme teljesen áthassa az életet (SC 17. sz.).

Ennek feladata azonban a szeminárium előljáróira, a szerzetes nevelőkre hárul, a világi hallgatóknak pedig saját plébániájukban és közösségükben kell megélniük.

2. A liturgia szó jelentése és használata

A liturgia a görög *leitourgia* (λειτουργία = *laosz*, nép + *ergon*, munka) szóból származik. Jelentése a népért végzett közösségi szolgálat (hadviselés, Olimpia, színházi játékok, stb.). Az Ószövetség görög nyelvű fordításában (LXX) a liturgia a szent sátorban végzett papi szolgálatot jelöli, néhol tágabb értelemben a felebaráti szeretet tetteit is. Az Újszövetségben a Zsidókhoz írt levél e szót lefoglalja Krisztus főpapi működésének leírására. Az első keresztényeknél a liturgia az Isten tiszteletére végzett cselekedetek gyűjtőfogalma. A római egyházban nem honosodott meg ez a kifejezés. A használt kifejezések: *munus*, *officium*, *mysterium*, *sacramentum*, *ritus*, *actio*, stb. A görög egyház már a 4. században a misét nevezi liturgiának. Később a nyugati egyházban a liturgia a szent szertartások összességét jelentette, vagy azoknak az egyház által előírt normáknak a gyűjteményét, amely a kultusz végzését szabályozta.

3. A liturgia meghatározása

A liturgiát sokféleképpen próbálták meghatározni. Ebből gondolunk végig néhányat.

A liturgikus mozgalom egyik jeles képviselője, a belga L. Beauduin a liturgiát az egyház kultuszának nevezi. A bencés O. Casel kutatásai alapján így fogalmaz: a liturgia Krisztus üdvözítő tetteinek (kereszthalálának és feltámadásának) megjelenítése az Egyház szertartásaiban, melyek révén a megváltás üdvözítő eseményei jelenvalóvá lesznek a szimbólumok fátyla alatt.

A liturgikus mozgalom eredményeit összefoglalta, az értékeseket válogatta és szentesítette XII. Pius pápa *Mediator Dei* kezdetű enciklikája 1947-ben. Ennek definíciója a II. Vatikáni Zsinat gondolkodásának meghatározója és kiindulópontja:

A szent liturgia tehát nem más, mint az a nyilvános istentisztelet, amelyet a mi Üdvözítőnk, mint az Egyház feje, bemutat a mennyei Atyának, és amelyet a hívek közössége bemutat Alapítójának és rajta keresztül az örök Atyának. Tehát, röviden összefoglalva, a szent Liturgia Jézus Krisztus egész titokzatos testének, a Fejnek és a tagoknak nyilvános istentisztelete (MD 20. sz.).

A II. Vatikáni Zsinat a fenti meghatározást átvette és megerősítette:

Méltán foghatjuk föl tehát a liturgiát úgy, mint Jézus Krisztus papi hivatalának gyakorlását, melyben érzékelhető jelek jelzik és a maguk sajátos módján meg is valósítják az ember megszentelését, és Jézus Krisztus misztikus teste, vagyis a fő és a tagok együtt, teljes értékű, nyilvános istentiszteletet mutatnak be (SC 7. sz.).

A zsinat a *Mediator Dei* „biológiai” hasonlata után „földrajzi” képpel él:

A liturgia az a csúcspont, mely felé az Egyház tevékenysége irányul; ugyanakkor az a forrás is, amelyből fakad minden ereje. Az apostoli munkának ugyanis az a rendeltetése, hogy mindazok, akik a hit és a keresztség által Isten gyermekei lettek, jöjjenek össze, az Egyház közösségében dicsérjék Istent, vegyenek részt az áldozatban, és vegyék az Úr vacsoráját. [...] ¹ Tehát a liturgiából, elsősorban az Eucharisziából mint forrásból fakad számunkra a kegyelem; s általa valósul meg Krisztusban a leghatásosabb módon az emberek megszentelése és Isten dicsőítése, melyre mint célra az Egyház minden más tevékenysége irányul (SC 10. sz.).

Az alábbiakban két praktikus definíció „kivonatot” is megismerünk. Ezeket oktatási céllal fogalmazták meg ².

A liturgiában Isten dicsőítése és az emberek megszentelése történik. (Ld. SC 10.)

A liturgia az üdvösségtörténet megjelenítő átímadkozása. Ennek a definíciónak majd a misénél és az egyházi évnél is jó hasznát vesszük.

4. A liturgiák felosztása ³

A tisztán látás érdekében el kell különíteni a sajátos értelemben vett liturgiákat azoktól, amelyeket csak annak nevezünk vagy látszanak.

A latin egyházban sajátos értelemben liturgia:

1. Szentmise,
2. Zsolozsma,
3. Szentségek kiszolgáltatása (még akkor is, ha általában redukált formában történik, pl. bűnbocsánat v. betegek kenete).

Liturgia jellegű szertartások:

1. Szentelmények (pl. temetés, áldások, házszentelés, stb.),
2. Közös imádságok (rózsafüzér, litánia, szentségimádás, könyörgő körmenetek).

5. Az imádság

Az imádság az emberi ész, értelem és lélek felemelése Istenhez. Ha ez lélekben történik, magán imáról van szó, ha szavakba foglaljuk és közösen mondjuk, liturgikus szöveggé válhat.

Az imádság az Istentől megragadott ember bonyolult hódolata ⁴.

¹ A szögletes zárójel az idézett szövegben mindig szerkesztői megjegyzést jelöl, jelen esetben azt, hogy a szakaszból itt kimaradt valamekkora rész.

² Ebben a formájában DIÓS István a Nyári Kántorképző hallgató számára írt jegyzetében.

³ Az alábbi pontok (4-10.) átemelve: VERBÉNYI István – FÜZES Ádám, *Liturgia I. év. Ünneplésünk alapjai. Bevezetés a liturgiába*, (jegyzet), MALEZI Harmat Artúr Központi Kántorképző Tanfolyam, Budapest 2003, 4-17.

⁴ TARJÁNYI Zoltán, *Hittan*, (jegyzet), OMCE Kántorképző Tanfolyama, Budapest 1994, 29.

a) Az imádság fajtái

1. Dicsőítő: Isten teremtő és általános jótéteményeinek tudatosulásából fakad. Általában költői, túláradó formában fogalmazódik meg és gyakran hálaadással kapcsolódik össze.
2. Hálaadó: Isten egyes jótéteményeiért ad hálát.
3. Kérő-engesztelő: Lelki és testi javakat, valamint bűnbocsánatot kérünk Istentől magunk vagy mások számára.

b) A liturgikus imádság jellemzői

A liturgikus imádság lehet szentírási vagy költött.

Mindig rövid, nem bőbeszédűséggel akarjuk megnyerni Istent.

Egyénfölötti, hogy a közösség minden tagja magáénak érezhesse, hiszen a liturgia csak összegzi és átnyújtja Istennek az egyes magánimákat.

Az oltárnál imádságunkban **az Atyát kérjük a Fiú által a Szentlélekben.**

c) A liturgikus imádság műfajai

1. **Zsoltárok:** Dávid király 150 zsoltára az Ószövetségben.
2. **Kantikumok:** a Biblia költői részei, énekei (a zsoltárok kivételével). Fontosak: *Benedictus* (Zakariás éneke a Laudesben, Lk 1,68-79), *Magnificat* (Mária hálaéneke a Vesperásban, Lk 1,47-55), *Nunc dimittis* (Simeon próféta hálaéneke a Completóriumban, Lk 2,29-32). A laudes második zsoltára helyett ószövetségi kantikum áll, a vesperásban pedig a harmadik zsoltár helyett áll kantikum az Újszövetségből.
3. **Himnusz:** Istent vagy szentjeit dicsérő ének, verses, ritmikus formában. A zsolozsma része.
4. **Szekvencia:** a szentmisén az evangélium előtt éneket költemény, amely az ünnepelt hittitokhoz kapcsolódó dogmatikus tanítást fejt ki. Öt szekvenciát éneklünk: Húsvétkor, Pünkösdkor, Úrnapján, a Fájdalmas Anya ünnepén és a gyászmisékben.
5. **Könyörgés:** a pap mint a nép képviselője ebben a rövid és tömör imában foglalja össze hangosan a közösség kéréseit. Felépítése (*A karácsony ünnepi miséjének kollektájával*):
 - a) a hívek felszólítása imára (*Könyörögjünk!*),
 - b) megszólítás (*Istenünk*),
 - c) a kérés megokolása, az ünnepelt titokra való hivatkozás (*te az emberi természet méltóságát csodálatosan megalkottad, és még csodálatosabban megújítottad*),
 - d) a kérés előterjesztése (*Add, kérünk, hogy részesedjünk Fiad istenségében, aki szeretetből magára vette emberi természetünket.*),
 - e) záradék: Jézus Krisztusra hivatkozik és a teljes Szentháromságot említi (*A mi Urunk, Jézus Krisztus, a te Fiad által, aki veled él és uralkodik a Szentlélekkel egységben, Isten mindörökkön örökké.*),
 - e) a hívek „Ámen” válasza.
6. **Doxológia:** dicsőítések vagy doxológiák az Istent dicsőítik csodálatos tetteiért. Ilyenek:
 - Kis doxológia (*Dicsőség az Atyának és a Fiúnak, és a Szentléleknek*),
 - Nagy doxológia (*Dicsőség a magasságban Istennek...*),

Záró doxológia (*Óáltala, ővele és őbenne...*),

Himnuszok utolsó versszaka (tartalmilag, nem kötött formában).

7. **Áldások:** mindig a Szentháromság nevében. Lehet egyszerű és ünnepélyes, az utóbbit áldáskívánságok előzik meg.
8. A **hitvallás** az Isten ígéjére adott válasz, amelyet mindig felállva, közösen mondunk.

6. A liturgiában használt legfontosabb kifejezések

A hívő közösség számtalan alkalommal egyetlen szóval fejezi ki hitét, örömét vagy köszöntését.

1. **Ámen** (héber: „úgy van, úgy legyen, biztosan, valóban, igen”). A szó Istennek való elköteleződést és bizalmat is jelöl az Ószövetségben. Jézus többször ámennel vezet be mondanivalóját.
2. **Alleluja** (héber: hallelu-Jahve – „dicsérjétek Istent!”). Az öröm és a diadal kifejezője az Ószövetségben. Az Újszövetségben a Jelenések könyve használja. Hamar az evangélium olvasásához kapcsolódik, a húsvéti időszakban a feltámadás felett való öröm megtölti a liturgiát allelujával.
3. **Hozsanna** (héber: hosiann – „adj üdvöt”), a Jeruzsálembe érkező Jézust köszöntötte ezzel a tömeg, a liturgia kezdettől használja az ujjongó hódolat kifejezésére (*Sanctusban* és *Virágvasárnap*).
4. **Párbeszéd** a celebráns és a hívek közössége között. A felszólításra a hívek rögtön kifejezik készségüket az Isten dicséretére. Ilyenek: *Az Úr legyen veletek! És a te lelkeddel. Emeljük fel szívünket! Felemeltük az Úrhoz.*
5. **Litániás válaszok**, amelyek a keresztény ókorban szokásban voltak, ma kissé egyszerűbb módon. Ilyenek: *Uram irgalmazz; Kérünk téged, hallgass meg minket.*

7. Jel és jelkép (szimbólum)

Életünkben a jelek és a szimbólumok fontos szerepet töltenek be. Mivel az ember egyszerre szellemi és testi lény is, a szellemi valóságokat anyagi valóságokkal fejezi ki. Mivel az ember közösségi lény és másokkal kapcsolatot akar találni, ezért fontos szerepet töltenek be életében a nyelv, a gesztusok és a cselekedetek.

A liturgia, amely az Istennel való kapcsolatunkat szolgálja, a lelki értékek kifejezésére használja a beszédet, a különböző jeleket, és a szimbólumokat. Vannak olyan egyezményes jelek, amelyek jelentését magyarázni sem kell. Például a felállás a tisztelet és a megbecsülés kifejezése. Sőt maga Jézus is választott bizonyos jeleket, amelyek által lelki adományokat ad az embernek. Ilyenek a szentségeknek a jelei, amelyek a különböző kegyelmeket közlik és Jézussal még szorosabbá és szebbé teszik kapcsolatunkat.

A **jel és a jelzett dolog** közötti kapcsolat jellemzői:

1. **Arányban** állnak egymással.
2. A jelek a **kortársak felfogását** tükrözik.
3. A jelek rendszere az **embertől függ**, ezért változhat korok szerint, és ezért kell **megtanulni** őket.

A **jelkép** vagy **szimbólum** jellemzői:

1. Mindig **többre, önmagán túlra mutat.**
2. **Nem időhöz kötött**, minden kor emberének élményvilágából ered.
3. **Nem mesterséges** alkotás, az ember csak felismeri.

A szó eredeti jelentése (*symbollein*): összeilleszteni (pl. egy széttört tárgyat). A látható és a jelzett láthatatlan valóság összeillenek. A szimbólum kézzelfoghatón alapszik, de láthatatlanra utal: „*Aliud videtur, ed aliud intelligitur.* – Más látszik és mást értünk rajta” (Szent Ágoston).

8. A liturgiában használt magatartási formák

1. ha **csendben** vagyunk, nemcsak annyit jelent, hogy nem beszélünk. Hallgatunk, amikor lelkiismeretünket megvizsgáljuk, vagy megfogalmazzuk egyéni kéréseinket, vagy elgondolkodunk az Isten igéjének tanításán, vagy hálát adunk az Úrral való találkozás után.
2. ha **felállunk**, kifejezzük tiszteletünket, örömünket és különösen is figyelünk arra az eseményre, ami szemünk előtt történik. Isten színe előtt állunk, kifejezi készenlétünket, tettekkészségünket és szabadságunkat.
3. ha **leülünk** figyelünk a felolvasóra, aki vagy az Isten igéjét, vagy a hozzáfűzött tanítást mondja el. A mi feladatunk, hogy mindezt magunkba fogadjuk és javunkra fordítsuk.
4. a **meghajlás** a mély tisztelet, hódolat és a bűnbánat jele. Mélyen meghajlunk a szentmisében az oltár felé, a Hitvallásnál a megtestesülés titkánál. Fejet hajtunk a Szentháromság személyeinek együttes említésekor (pl. kis doxológia), Jézus, Szűz Mária és a napi szent nevének említésekor.
5. ha **térdet hajtunk**, kifejezzük imádásunkat és hódolatunkat. Ezért a templomba való belépéskor így köszöntjük az Urat.
6. ha **letérdelünk** kifejezzük Isten előtti kicsinységünket, alázatunkat, imádásunkat. Ezért letérdelünk, ha a bűnbocsánat szentségéhez járulunk, vagy imádjuk a köztünk megjelent Urat a szentmisében.
7. ha **leborulunk**, átéljük a teljes megsemmisülést és kiszolgáltatottságot. A legmélyebb hódolat jele. Ezt teszi a pap a nagypénteki liturgia kezdetén, vagy a jelölt a diakónus-, pap- és püspökszentelésnél a Mindenszentek litániája alatt.
8. ha **vonulunk**, megyünk az Úr színe elé a templomba, de életünk múlásával is vonulunk az Úr felé a végső találkozásra.

9. Gesztusok a liturgiában

1. ha **keresztet vetünk**, megvalljuk Krisztushoz való tartozásunkat, de megvalljuk hitünk legmélyebb titkát, a Szentháromság titkát. Emlékeztet Krisztus kereszttáldozatára. Kezdet és lezárás jele, jelenthet még áldás kérést és fogadást (pl. mise végén, szentségi áldásra).
2. ha kis **keresztet rajzolunk** a homlokunkra, ajkunkra és szívünkre, megvalljuk hogy az evangélium irányítja gondolatainkat, szavainkat és tetteinket.
3. ha **kezünket összetesszük**, kifejezzük, hogy imádságunkkal az Istenhez emeljük lelkünket és benne megnyugszunk. Az összeszedettség jele.
4. ha **mellünket megütjük**, kifejezzük bűnösségünk tudatát és bánatunkat.
5. ha **kézzelételt** használ az Egyház, kifejezésre juttatja az isteni kegyelem közvetítését és Isten áldását. Jelzi, hogy magamból közlök valamit: Isten áldását.

Gesztusa a kiválasztásnak, felszentelésnek (papszentelés), felajánlásnak (egységben vagyok az áldozattal), a Szentlélek lehívását (szentmise, papszentelés, bérmálás, betegek szentsége), megszabadítást (bűnbocsánat szentsége).

6. ha a pap megcsókolja az oltárt, kifejezi tiszteletét Krisztus iránt, akinek keresztáldozata lesz jelenvalóvá az Eukarisztia ünneplése alatt. Az evangéliumos könyv megcsókolásakor a belőle megszólaló Ige iránti tisztelet fejeződik ki.
7. ha **kezet nyújtunk** egymásnak, kifejezzük összetartozásunkat és testvéri kibékülésünket, mielőtt Krisztus asztalához járulunk.

10. Természetből vett jelképek a liturgiában

A liturgia felhasznál olyan jelképeket, amelyeknek hétköznapi jelentése, felhasználása itt mélyebb jelentéssel telik meg.

1. **Víz:** A víz természetes életforrás, életerő, nélküle nincs élet. Megtisztít, de félelmetes is, mert pusztíthat. A keresztvíz a tisztulás fürdője, ugyanakkor eltemetkezés és újjászületés is. A szenteltvíz tisztulást és Isten kegyelmének kiadását jelzi a szentmise előtt (templomba lépéskor és *Asperges* alkalmával).
2. **Tűz:** A tűz az Ószövetségben Isten megjelenéseit kíséri: Mózes és a csipkebokor, tűzoszlop az Egyiptomból való szabaduláskor, a Törvény adásakor a Sinai hegyén. A tűz melegít, világít, pusztít, éget, tisztít. Krisztus tüzet jött hozni e világra, a tűz számunkra az Ő egészen eléggő áldozata. Ő a világ világossága is. Pünkösdkor a Szentlélek tűznyelvek formájában szállt le az apostolokra, hogy őket is áttüzesítse. Az Egyház Húsvét éjszakáján tüzet szentel: gyulladjon lángra a mi hitünk is.
3. **Gyertya:** Eleinte gyakorlati okokból alkalmazták. Szimbolikája az *Exultet*ben a legjobb: Krisztus világosságát hordozza a húsvéti gyertya, a megváltottság fényét, a bűn homályának oszlását. Krisztus úgy világít, hogy közben magát teljesen elemészti. Nekünk is világítónak kell válnunk.
4. **Olaj:** A keleti népeknek a növényi olaj (olíva) táplálékot, gazdagságot, egészséget és fényt jelent. Az olaj az isteni áldás jele.
Keresztelendők (katekumenek) olaja: felkészít a keresztény élet küzdelmeire, hogy a Rossz keze csússzon le a jelölről.
Krizma: a királyokat, papokat kenik fel vele. Isten királyi népébe való felkenésünket jelzi. Bérmáláskor és papszenteléskor a Szentlélek erejében különleges küldetésre képesít.
Betegek olaja: testi és lelki gyógyulást hoz Isten akaratából.
5. **Tömjén:** Az Ószövetség illatáldozatának folytatása: „Szálljon fel Uram az én imádságom, miként a tömjénfüst a te színed elé!” A tisztelet jele Isten és a vele kapcsolatban levő személyek, tárgyak felé.
6. **Só:** Megőrzi a romlástól és ízt ad. A szenteltvízbe kevert só jelzi annak a gonosz lélek elleni tisztító hatását.
7. **Hamu:** A bűn fizetsége, hogy hamuvá leszünk. Ugyanakkor a bűnbánat jele.

B.A liturgia teológiája

A liturgia teológiai alapjait vizsgálja ez a rész. Nem annyira a liturgiát megalapozó, hanem a liturgiában megjelenő, benne kifejlő teológiával ismerkedik, annak alap fogalmait tisztázza⁵.

1. A liturgia mint misztérium⁶

A liturgiában misztériumokat ünneplünk és misztériumok részeseivé válunk. Odo Casel misztériumteológiája óta pedig kikerülhetetlen megközelítése a liturgiának a misztériumos látásmód.

a) A misztérium szó etimológiája

A görög *müszterion* szó a *müein* igéből származik, amelynek klasszikus jelentése: bezárás, valami becsukása, elrejtése, eltitkolása.

Az ókori misztérium vallásokban jelentése módosul: titkos vallás, amelyben csak a beavatottak vehetnek részt. A *müeo* igét ebben a körben „titokban mondom el”, „bevezetek egy vallásba”, „beavatlak” használják. Az ige többes számú főnévi alakja a *müszteria*, amely a misztérium vallások cselekményének összességét jelöli.

Az Ószövetség (Septuaginta=LXX) és az Újszövetség is használja, de nem ebben az értelemben: nem elrejtendő titok, hanem olyan, amelyet ismertté kell tenni (vö. Ef 3).

A mai egyházi nyelvhasználatban három értelme van a misztériumnak:

- *ismeretelméleti* értelemben olyan hitigazság, amelyet az ember nehezen tud megérteni. Ez a hittitok. Köztük vannak abszolút misztériumok (pl. Szentháromság, Eucharisztia), amelyekről az I. Vatikáni Zsinat azt mondja, hogy az emberi értelem magától sosem képes felfogni, még az isteni kinyilatkoztatás után sem.
- *biblikus teológiai* értelemben a misztérium maga Isten üdvözítő terve, amely Jézus Krisztusban nyilvánvalóvá lett. Krisztus által az Egyházban, kultikus formában állandóan megvalósul, jelen van.
- *szentségtani* értelemben maguk a szentségek a bibliai értelemben vett misztériumok. A nyugati egyházban a III. századtól a misztérium helyett a sacramentum szót kezdik használni, míg a keleti egyházak ma is a *müszterion* szóval jelölik a szentségeket.

b) A misztérium a Bibliában

A prófétai irodalomban a misztérium Isten titkait jelenti, Isten üdvözítő tervét, amely a prófétákon keresztül adott kinyilatkoztatás tárgya.

⁵ Az alábbiakhoz lásd részletesebben: DOLHAI Lajos, *A liturgia teológiája*, Jel, Budapest 2002.

⁶ A következőkben a Hallgatóság részére kijegyzetelve: DOLHAI, *i.m.* 20-32.

Tesz-e Isten egyáltalán valamit anélkül, hogy ki ne nyilatkozzon titkát szolgálóknak, a prófétáknak? (Ám 3,7)

Az Újszövetségben kevés alkalommal szerepel: a szinoptikusoknál egyszer, Szent Pál apostolnál 18 alkalommal, míg a Jelenések könyvében négy helyen. Ezek közül a legfontosabb a páli megfogalmazás:

Bizonyára hallottatok Isten kegyelmi adományáról, amelyben a ti javatokra részesültem. *Kinyilatkoztatásból ismertem meg a titkot*, mint fentebb röviden megírtam. Ha elolvassátok, megérthetitek, hogy *betekintettem Krisztus titkába*, amelyről korábban nem tudtak az emberek úgy, ahogy most a *Lélek a szent apostoloknak és prófétáknak kinyilatkoztatta*. Eszerint Jézus Krisztusban a pogányok is társörökösök, tagjai az egy testnek, és részesei az ígéletnek, az evangélium révén. *Ennek lettem szolgája* Isten kegyelmi adományából, amelyet hathatós erejével juttatott nekem. Nekem, az összes szent közül a legkisebbnek jutott osztályrészül a kegyelem, hogy Krisztus felfoghatatlan gazdagságát hirdessem a pogányoknak, és *felvilágosítsak minden embert, hogyan valósult meg ez a titok*, amely kezdettől fogva el volt rejtve az Istenben, a mindenség teremtményében, hogy most az *Egyház által* az Isten szerfölött sokrétű bölcsessége nyilvánvalóvá legyen a mennyei fejedelemségek és hatalmasságok előtt. Ez volt az *ő örök szándéka*, amelyet Krisztus Jézusban, a mi Urunkban megvalósított a benne való hit által van bizalmunk és biztonságos utunk Istenhez (Ef 3,2-12).

A titok tehát csak a kinyilatkoztatásból ismerhető meg. Tárgya Istennek Krisztus kereszthalálával megvalósult üdvösség terve – ez volt kezdettől elrejtve a teremtő Istenben. Ez folytatódik a történelemben és az egyes ember életében: ez a történeti misztérium.

Szent Pál apostol számára a misztérium nem *titok*, hanem egyenesen hirdetni kell Isten üdvözítő tervét:

Ennek lettem a szolgája, Isten rendeletéből, amelyet értetek kaptam, hogy az Isten szavát egészen érvényre juttassam: azt a titkot, amely korszakok és nemzedékek óta rejtve volt, s amelyet most szentjeinek kinyilatkoztattott (Kol 1,25-26).

Az apostol feladata misztérium kiosztása:

Úgy tekintsenek minket az emberek, mint Krisztus szolgáit és Isten titkainak gondnokait (1Kor 4,1).

c) A misztérium szó keresztény használata

Szent Pál apostol még csak egy misztériumról beszélt: Krisztuséről. Az egyházatyák között Antióchiai Szent Ignác már a krisztus-esemény részleteit is misztériumnak nevezi. Számára a három nagy misztérium Mária szüzessége, anyasága és az Úr halála. Hyppolitus már beszél a megtestesülés misztériumáról, Cyprián Krisztus keresztségét nevezi az üdvösség misztériumának.

Később az ószövetségi előképek (pl. Izsák föláldozása) is misztériumként szerepel. Amennyiben Krisztus misztériuma folytatódik tovább az Egyházban, így ő is misztérium.

Nyugaton a misztérium és szakramentum szavakat sokáig együtt használták, Nagy Szent Leó például szinonimaként alkalmazta őket, azonban akkor a szakramentum szó is többet fejezett ki, nem a hét szentségre értették csak. Szent Ágoston viszont már különbséget tesz a két fogalom között, a szakramentumot inkább

a látható, jel szerű cselekményre vagy anyagra érti, míg a misztérium szó a jelzett belső tartalmat fejezi ki.

A fentiekből a misztérium szó négy értelme bontakozik ki:

1. Ősmisztérium: Isten kezdetektől meglévő üdvösség terve.
2. Krisztus misztérium: Jézus Krisztus élete és halála (annak eseményeivel, halála feltámadásával).
3. Az Egyház misztériuma: az Egyház összentség, amennyiben folytatja Krisztus művét, megszenteli a világot és megdicsőíti Isten.
4. Kultikus misztérium: jelek, szertartások, amelyek ténylegesen közlik a megváltás kegyelmét.

2. A liturgia a Szentháromság műve

A Hippói Zsinat (393) és a III. Karthágói Zsinat (397) kimondta: „*Cum altari assistitur, semper ad Patrem dirigatur oratio. – Amikor az oltárnál állunk, mindig az Atyához intézzük imádságunkat.*” Mit jelent ez a kijelentés a Szentháromság vonatkozásában, hol a helye a másik két Személynek a liturgiában?

A világ a teremtő Atya akaratából lett, ő akarja e világ üdvét, a teremtés és létbentartás műve után azért küldte el a Fiút, hogy üdvözljön általa a világ. Ő akarta a megtestesülés, megváltás és dicsőséges feltámadás misztériumát is. A Fiú szerepe a fenti misztériumok bevégzése, amely által, mindvégig tartó engedelmisségében megdicsőíti az Atyát. Az Istentől eltávolodott világot azonban a Szentlélekre hagyja, őbenne vezeti vissza a mindenséget az Atyához. Mindez a liturgiában a következő szabályba foglalhatóan megy végbe:

„A Patre, per Filium, in Spiritu Sancto, ad Patrem. – Az Atyától, a Fiú által a Szentlélekben, az Atyához.”

Az Atyától származik minden adomány, de hozzá is tér vissza minden teremtmény, és ő hozzá száll minden dicséret. A Fiú által nyerjük el a megváltást és részesülünk benne. A Szentlélekben tapasztaljuk meg ma is Isten üdvösség tervét, általa érkezik minden áldás (minden szentségkiszolgáltatásnál kérjük a Szentlélek leszállását), és vele eltelve tudunk alkalmas imádókká válni:

„Gyöngeségünkben segítségünkre siet a Lélek, mert még azt sem tudjuk, hogyan kell helyesen imádkoznunk. A Lélek azonban maga jár közben értünk, szavakba nem önthető sóhajtozásokkal” (Róm 8,26).

N.B.! A nappali képzésben kötelező olvasmány e részhez: DOLHAI Lajos, *A liturgia teológiája*, Jel, Budapest 2002, 33-110.

3. Krisztus jelenléte a liturgiában

A Liturgikus konstitúció így tanít Krisztus jelenlétéről a liturgiában:

E nagy mű végrehajtására Krisztus mindig jelen van Egyházában, kiváltképpen a **liturgikus cselekményekben**. Jelen van a **szentmise** Áldozatában, a **papi szolgáló személyében**, mert „az Áldozatot ugyanaz mutatja be most a papok szolgálata által, aki a kereszten önmagát feláldozta”,⁷ s leginkább jelen van az eucharisztikus **színek alatt**. Jelen

⁷ Trienti Zsinat, Sess. XII. *De ss. missae sacrificio*, 2. k.

van **erejével a szentségekben**, ezért amikor valaki keresztele, maga Krisztus keresztele.⁸ Jelen van **igéjében**, mert Ő maga beszél, amikor az Egyházban a Szentírást olvassák. Végül amikor könyörög és zsoltároz az **Egyház**, Ő van jelen, aki megígérte: „Ahol ketten vagy hárman összegyűlnek a nevemben, ott vagyok közöttük” (Mt 18,20). (SC 7. sz.)

4. Liturgia és Egyház

Az alábbiakban a *Sacrosanctum Concilium* részeit olvassuk az Egyházzól.
Az Egyház az Atyától küldött Fiú küldetését folytatja a világban:

Amint tehát Krisztust az Atya küldte, úgy küldte Krisztus is a Szentlélekkel eltelet apostolokat, nemcsak azért, hogy prédikálván az Evangéliumot minden teremtménynek⁹ hirdessék, hogy Isten szent Fia halálával és föltámadásával megszabadított minket a sátán hatalmából és a haláltól,¹⁰ s átvitt az Atya országába; hanem azért is, hogy amit hirdettek, az üdvösség művét az áldozat és a szentségek által – melyek körül az egész liturgikus élet forog – megvalósítsák (SC 6. sz.).

Az Egyház kettős természete megnyilvánul a liturgiában:

A liturgia ugyanis, mely által – leginkább az Eucharisztia isteni áldozatában – „megvalósul a megváltás műve”¹¹, a legnagyobb mértékben hozzásegít ahhoz, hogy a hívek életükkel kifejezzék és másoknak megmutassák Krisztus misztériumát és az igaz Egyház sajátos természetét; tudniillik, hogy egyszerre emberi és isteni, látható, ugyanakkor láthatatlan javakban gazdag, buzgón tevékenykedik és elmerül a szemlélődésben, jelen van a világban, de az ég felé zarándokol; úgy azonban, hogy benne az emberi az istenire, a látható a láthatatlanra, a tevékenység a szemlélődésre, a jelenvaló a jövőre örök hazára irányul és annak van alárendelve¹² (SC 2. sz.).

A liturgia az Egyház tevékenységének csúcsa és forrása:

Mindazonáltal a liturgia az a csúcspont, mely felé az Egyház tevékenysége irányul; ugyanakkor az a forrás is, amelyből fakad minden ereje. Az apostoli munkának ugyanis az a rendeltetése, hogy mindazok, akik a hit és a keresztség által Isten gyermekei lettek, jöjjenek össze, az Egyház közösségében dicsérjék Istent, vegyenek részt az áldozatban, és vegyék az Úr vacsoráját (SC 10. sz.).

Azonban tevékenysége nem merül ki a liturgia végzésében:

Az Egyház tevékenysége nem merül ki teljesen a szent liturgiában. Mielőtt ugyanis az emberek a liturgiában részt tudnának venni, meghívást kell kapniuk a hitre és a megtérésre. [...] Ezért az Egyház a nem hívőknek az üdvösség örömhírét hirdeti, hogy ismerje meg minden ember az egyedül igaz Istent és akit Ő küldött, Jézus Krisztust, s bűnbánatot tartva térjen meg útjairól.¹³ A hívőknek pedig szüntelenül hirdetnie kell a hitet és a bűnbánatot, ezenkívül föl kell készítenie a szentségek vételére, tanítania kell megtartani mindazt, amit

⁸ PL 35: 1428. (Szent Ágoston: *In Ioannis Evangelium Tractatus*, VI., 1,7.)

⁹ Vö. Mk 16,15.

¹⁰ Vö. ApCsel 26,18.

¹¹ Pünkösd utáni 9. vasárnap, *Secreta*.

¹² Vö. Zsid 13,14.

¹³ Vö. Jn 17,3; Lk 24,27; ApCsel 2,38.

Krisztus parancsolt,¹⁴ s buzdítania kell a szeretet, a jámborság és az apostolkodás minden cselekedetére, melyekből nyilvánvalóvá válik, hogy a Krisztushívők nem ebből a világból valók ugyan, mégis világosságai a világnak, és megdicsőítik az Atyát az emberek előtt (SC 9. sz.).

A liturgia az egész Egyház nyilvános cselekménye, amelyben mindenki a maga szolgálata szerint vesz részt:

A liturgikus cselekmények nem magáncselekmények, hanem az Egyház, „az egység szakramentuma”, tudniillik a püspökök vezetése alatt egyesült és rendezett szent nép ünneplései.¹⁵ Ezért a liturgikus cselekmények az Egyház egyetemes misztikus testéhez tartoznak, azt teszik láthatóvá és reá hatnak; az egyes tagokat azonban állapotuk, szolgálataik és tényleges részesedésük szerint különböző módokon érintik (SC 26. sz.).

Végül pedig a liturgia az a hely, ahol az Egyház a legkiválóbb módon láthatóvá válik:

Legyen mindenki meggyőződve róla, hogy az Egyház a legkiválóbb módon akkor lesz láthatóvá, amikor Isten szent népe teljesen és tevékenyen részt vesz a közös liturgiában, mindenekelőtt az Eucharisztia ünneplésében, az egységes imádságban az egyetlen oltár körül, melynél a közösség élén ott áll a papságtól és segédkezőitől körülvelt püspök¹⁶ (SC 41. sz.).

5. Tudatos, tevékeny és gyümölcsöző részvétel

Már Szent X. Pius pápa 1903-ban kiadott *motu proprio*-jában (*Tra le sollecitudini* – a szent zenéről) írt a hívek tevékeny részvétele érdekében. A fenti jellemzőket a II. Vatikáni Zsinat utáni megújulásban sokszor önkényesen, eredeti jelentéstartalmukat szűkítve vagy bővítve alkalmazták. Az eredeti szöveg így szól:

Ez a teljes hatékonyság azonban csak úgy valósulhat meg, ha a hívők jól fölkészült lélekkel vesznek részt a liturgiában, szívüket szavukhoz igazítják, és együttműködnek a mennyei kegyelemmel, hogy kárba ne vesszék bennük.¹⁷ Ezért a szent pásztoroknak ügyelniük kell arra, hogy a liturgikus cselekmények végzésénél ne csak az érvényesség és megengedtség szabályait tartsák meg, hanem a hívek e szent cselekményekben tudatosan, tevékenyen és gyümölcsözően vegyenek részt (SC 11. sz.).

A fentiekből következik, hogy

a tudatos részvétel	→	jól felkészült lelket,
a tevékeny részvétel	→	a szívünknek szavunkhoz igazítását,
a gyümölcsöző részvétel	→	a kegyelemmel való együttműködést jelent.

A tudatosság tehát nem jelent agyonbeszélést, túláradó kommentálást, a tevékeny részvétel pedig nem az aktivizmusra buzdít, nem mindenkinek kell mindent csinálnia, és azoknak a részeknek is van értelme, amelyben nem mindenki énekel, válaszol vagy lát mindent.

¹⁴ Vö. Mt 28,20.

¹⁵ CSEL III,1: 215. (Szent Ciprián: *De catholicae Ecclesiae unitate*, 7. p.)

¹⁶ FUNK: *Patres Apostolici. I.* (Antiochiai Szent Ignác: Ad Magn. 7; Ad Phil. 4; Ad Smyrn. 8.).

¹⁷ Vö. 2Kor 6,1.

II. A LITURGIKUS KÖNYVEK KIALAKULÁSA

1. Sacramentarium Veronense

Lásd az órai magyarázatot.

2. Sacramentarium Gregorianum

Kiadása:

J. DESHUSSES, *Le Sacramentaire Grégorien*, I-III, SF 16, 24, 28, Friburgo 1979².

1. A kézirat datálása

Deshusses alapul vett kézirata 811-812 között készülhetett Cambraiban (Gallia), Hildoratus püspöksége idején. Az összeállítás időpontja Honorius pápa idejére tehető (625-638).

2. Leírása

Két részre oszlik: temporale és santorale.

Minden misének három forulája van: *oratio, super oblata* és *ad completa* vagy *ad complendum*. Néha előfordul benne *super populum*.

Kevés prefáció található benne.

A stációs templomok jelezve vannak, stációs körmenetekkora a gyülekezéshez külön kollektát ad.

3. Tipológiája

Eredetileg pápai misékre készült, benne vannak a stációs misék, de plébániai használatra nem volt alkalmas.

4. Története

A VIII. század közepe előtt

Eredetének farendszerében középen van a közös törzs elején Nagy Szent Gergely pápa († 604). A Gr sanctoraléjában sok ünnep van, amelyeket ő utána, de még 638 előtt vezettek be, tehát I. Honorius pápához kapcsolhatók (625-638). A Bemutatás ünnepét (*Hypapante*) csak Teodor pápa idején vezethették be (642-649).

670-680 között készült egy változat a vatikáni Szent Péter-bazilika számára, amely aztán Galliában is elterjedt, együtt használva a GeV-al, így létre hozva a gallikanizált vagy frank Gelasianumot a VIII. századra. Ez a II. típusú Gr a pápai szertartásokat a GeV-ből és gallikán hagyományokból vett elemekkel egészítette ki, ezzel alkalmassá tette a plébániai használatra.

A fő törzs természetesen tovább bővült. II. Leó pápasága idején (682-683) bele kerültek Szent György és a San Pietro in Vincoli miséi. Sergius pápa idején (687-701) három Mária ünnep került bele. Ezek eredetileg hozzárakott libellik voltak, majd 690 körül belemásolták egy átírás során, a régít pedig eltették. A régi változat terjedt el az Alpokon túl, pl. Trentóban. A közös törzshöz II. Gergely (715-731) a nagybőjti csütörtökökhöz miséket tett. Ezt az állapotát őrizte meg a Gr I. Hadriánig (772-795).

A VIII. század közepe után

Nagy Károly, a frankok királya (768-800), majd császára (800-814) követte apjának, Kis Pipinnek a politikáját, aki a liturgia egységesítésében a birodalom egységének megerősítőjét látta. A gallikanizált Gelasianum inkább zavart keltett, mint egységet. 783-ban Nagy Károly tisztán római szakramentáriumot kért I. Hadrián pápától. Ő 785-ben elküldte a legrégebbi Gr kéziratát, amely kéziratot *Hadrianum*nak hívunk. Erről sok másolat készült Aachenben (Aquisgrana), de az eredeti kézirat nem maradt ránk.

A karoling liturgikusoknak több gondjuk volt vele. Egyrészt a latinját kellett javítani, másrészt a pápai szertartáskönyv nem volt alkalmas a plébániai használatra. Ezért Aniáni Benedek OSB († 821) *Hucusque* (eddig) kezdettel függelékkel szerkesztett hozzá. Ebben a Gr hiányainak kitöltésén túl sok prefáció, püspöki áldások, a kisebb rendek feladása, stb. található. Ennek forrásai voltak: gallikanizált Ge, Gr eredeti típusa (I), Alcuin misekönyve (votív misék gyűjteménye), gall és vizigót források (Benedek maga is a vizigót arisztokráciából származott) és végül Benedek saját alkotásai.

Majd a X. században ezek a gallikanizált és kevert szakramentáriumok térnek vissza Rómába.

3. Lekcionáriumok

1. Bevezető

A felolvasóknak is megvoltak a maguk könyvei. Iustinus első Apológiájában (67. fejd.) olvasható utalástól a VII. század első római lekciónáriumáig hosszú az út.

Két szentírás-olvasási rendszer fejlődött egymás mellett: a *lectio continua*, vagyis a perikópák folyamatos olvasása a bibliai könyv szerint. Ezt a rendet az egyes ünnepek, illetve a kifejlődő stációs liturgiák napra, misztériumra szabott olvasmányai törlik meg, amely *semicontinuus* olvasást eredményez.

Három különböző felolvasást segítő rendszer van:

- széljegyzetek a Biblia kódexének margóján,
- a kapitoláriumban a perikópák fejezetének megjelölése után kezdő és záró szavaik szerepelnek,
- a sajátos értelemben vett lekciónáriumban, olvasmányos könyvben a teljes szentírási szakasz megtalálható, abban a sorrendben (*cursus*), ahogy majd felolvasásra kerül.

Ez a három rendszer nem szigorúan egymás után jelent meg, hanem átfedésekkel. Az első összefüggő olvasmányos rendeket a VII-VIII. századi római kapitoláriumokban találjuk.

2. Tipológia

A széljegyzetelt Bibliákról tudjuk, hogy kifejezetten liturgikus könyvnek tekintették őket.

A kapitoláriumokat liturgikus könyvbe kötötték függeléknek, ezeket *Apostolum*nak vagy *Evangeliának* nevezték, a külön füzetben kiadottakat pedig *comes*nek. Az evangeliáriumokat mindig gazdagon díszítették. A lekciónárium

előnye, hogy a liturgiában egyszerűen, jól használható, azonban az ünnepek fejlődésével hamar elavult.

3. Története

A kéziratokat három csoportra osztják: csak evangélium előtti olvasmányokat (Ósz és Úsz egyaránt), csak evangéliumot és mindkettőt tartalmazókra. Érdekes, hogy az episztoláriumok és evangeliáriumok egymástól függetlenül fejlődtek, és csak később illesztették egybe őket, amikor is több dolog nem illeszkedett bennük.

A fejlődés három fázisa:

I. fázis

1. *Párhuzamos szakramentáriuma*: Gelasianum vetus

2. *Episztolárium*: Ennek a fázisnak legrégebbi állapotát a *Würzburgi comes* mutatja (600-650 k. keletkezett, a kézirat 700 k.). Első fele egy episztolárium, a második egy evangeliárium, de későbbi. Régiségét mutatja, hogy még nincs a nagybójtai csütörtököknek miséje és hiányzik a második vasárnap miséje is.

3. *Evangeliárium*: Nincsen ebből a korból, meglétét nyomok alapján feltételezzük, neve *II (Pi)*.

II. fázis

1. *Párhuzamos szakramentáriuma*: Gregorianum

2. *Episztolárium*: Alcuin comese (626 k., a kézirat a IX. századból). Ez a szöveg két változatban maradt ránk. 1. Maga a *Würzburgi comes*re épülő római episztolárium. 2. Egy későbbi kiegészítésben Nagy Károly korából, amely függelék a *Murbach comes*ére épül (vö. III. fázis).

3. *Evangeliárium*: Theodor Klauser kutatásai szerint három típust használtak ebben az időszakban: a *II* típus (645 k., kézirat 700 k.), amely megfelel a würzburgi kézirat evangeliáriumának, a Λ (740 k., kézirat 800 k.) és a Σ (755 k., kézirat 800 k.).

III. fázis

1. *Párhuzamos szakramentáriuma*: VIII. századi frank-gelazián

2. *Episztolárium és evangeliárium*: Az Alpokon túl elterjedő római liturgia a VIII. században először külön kapituláriumokban tartalmazta az episztoláriumot és evangeliáriumot, majd ezek egybe kerültek.

Két típust különböztetünk meg: A) a római alapúak (700 k.), B) a frank-római szintéziséi (700-740 k.).

a) Δ (750 k., kézirat a VIII. századig), b) *Murbach comese* (az episztolárium Alcuin comesén alapul, az evangéliumok a második fázis szövegein), c) Corbie lekciónáriuma (vagy *Leningrádi comes*), d) *Liber Comitum* Párizsból, amelyet Verionai vagy Monzai lekciónáriumnak is neveznek.

Ez után a fejlődés után az olvasmányos rend meglehetősen állandó marad, a MR 1570 is erre a frank-római szintézisre épül.

III. A SZENTMISE RÉSZEI

A következőkben a néppel végzett szentmise, a mise alapformája kerül ismertetésre. Az RMÁR 2002 rendelkezéseinek figyelembevételével, illetve – időnként – számainak jelzésével készült.

A. A miséhez előkészítendőik:

- 117. oltár: terítő(k), 2, 4, 6 gyertya (ünnepeken), 7. ha megyéspüspök celebrál,
- 118. papi széknél misekönyv, énekes könyv
- 118. ambón olvasmányos könyv
- 118. asztalkán (kredencia) kehely, korporále, purifikatórium, (palla), paténa, (áldoztató edények, ha nem a nagy paténán vannak az ostyák), ampolnák, (kehelytakaró vélum).
- 119. sekrestyében ruhákat, ünnepélyes bevonuláskor evangéliumos könyv, thuribulum, navicula, kereszt, gyertyák.

B. Bevezető szertartások

46. definiálja: kezdőének, a hívek köszöntése, bűnbánat, Kyrie, Gloria, kollektá. Célja: ráhangol, közösséggé formál, előkészít az ige figyelmes hallgatására és az Eukarisztia méltó ünneplésére.

Értelme a világból való átmenet, fizikailag a templom külső előcsarnokán, kapuján és előcsarnokán át, lélekben a zajból a csöndbe érkezünk. A ráhangolódást segíti a közös ima (pl. több helyen szentolvasó), Nagy Szt. Bazil kánonjaiban például zsoltárok olvasását írta elő.

Introitus – kezdő ének és a bevonulás

Az ünnepélyes bevonulás alkalmával már az első századok keresztényei is vittek egy edényt **parázssal** és **mécsest** az oltárra. Bár a legrégebb szövegek nem említik az **oltár** köszöntését, de **Szent Ambrus** már **Krisztus szimbólumának tartja**. Körmenetben hozzák az „evangeliarium”-ot. Talán már Celesztin pápa (422-432) idejében, biztosan az első Római ordóban a VII-VIII. században volt gyakorlat a szentmise **Bevonulási éneke** (Introitus), amelynek célja a hívek felkészítése a szentmisére az ünnepnek vagy a liturgikus időnek megfelelően.

47-48. Az Introitus antifonális zsoltározása addig tart, míg a celebráns és a segédkezők (asszisztencia) térdet hajtanak a tabernákulum felé, majd meghajlással köszöntik az oltárt, a pap megcsókolja az oltárt és megtömjénezi azt a feszülettel

illetve a húsvéti gyertyával együtt (h.i.¹⁸). Az introitus antifónája az ünnep tartalmát ragadja meg, sokszor erről nevezik el magát a misét vagy a vasárnapot is (pl.: *Rorate mise, Requiem, Gaudete* és *Laetare* vasárnap).

A bevonulást kísérheti tömjénezés, amely az oltár felé a tiszteletet jelenti, keleti liturgiákban pedig a megtisztulást.

Az oltár és a hívek köszöntése – salutatio

49. 122-123. Az oltár köszöntése: mély meghajlással és csókkal, illetve tömjénezéssel.

50. 124. A papi széktől kezdi a celebráns a misét. A szentmise a kezdő keresztvetés és a záróáldás keresztjele között zajlik. Ez ad neki keretet, az egész jellegét kifejezi: mindez a Szentháromság egy Isten nevében történik.

A köszöntésnek három formája lehetséges, mindhárom bibliai eredetű jókívánság.

A pap, a diakónus, vagy más segédkező röviden bevezetheti a híveket a nap liturgiájába.

Bűnbánat – actus poenitentialis

51. 125. A pap felszólít a bűnbánatra. Pl.: „3) Testvéreim! A szentmise kezdetén tekintsünk magunkba, és valljuk meg Isten előtt, hogy vétkeztünk!” Nem lelkiismeretvizsgálat és bűnbánat, hanem *bűneink elismerése (agnoscamus)*. Célja, hogy ne a farizeus, hanem a vámos lelkületével léphessünk Isten elé, *alkalmas módon (ut apti simus)* ünnepelhessük a *szent misztériumokat*. A pap felszólítása utáni csendben nem az összes bűnünket kell átgondolni, hanem felindítani lelkünkben a bűnbánatot: Isten oltárához üres kézzel, bűnösen érkezünk, lerakjuk bűneinket, és kérjük, hogy Isten irgalmával tegyen minket alkalmassá a tanítás befogadására és a szent áldozat ünneplésére.

A bűnbánati cselekménynek három változata található a Misekönyvben: 1.) klasszikus *Confiteor* (Gyómom...). 2.) párbeszéd (Urunk Istenünk könyörülj rajtunk...). 3.) Tropus-szerű Kyrie, azaz a pap bűnbánatra felszólító mondataira válaszolunk Kyriével (Jézus Krisztus, téged elküldött...). Mindhárom végén a pap könyörög bűneink bocsánatáért, amely imádság nem szentségi feloldozás (Irgalmazzon nekünk...).

Ide kerül negyedik formaként a függelékben az *Asperges*, vagyis a vasárnapi misében a vízmegáldás és szenteltvízhintés a bűnbánati liturgia helyén, alatta az 50. zsoltárból imádkozzuk: *Hints meg engem...* Az utóbbi két változatnál a Kyrie elmarad.

Kyrie eleison – Uram irgalmazz

Története nem állapítható meg pontosan. Ezeket a litániaszerű felkiáltásokat valószínűleg Gelasius pápa cserélte fel a hívek könyörgésével, említve előtte mindig a kérést is (ld. tropizált Kyrie). Nagy Szent Gergely pápa elhagyta a kéréseket és csak a válaszok maradtak meg a liturgikus használatban. A VII. században már megvan a 3x3-as szám. Ma minimum 3x2 kötelező. Bővíthető betétversekkel, tropusokkal.

¹⁸ Értsd: húsvéti idő, latinul T.P. *Tempus Paschale*.

Gloria – Dicsőség

A keleti eredetű himnusz görög változata már 380 körül megjelenik az Apostoli Konstitúciókban, egy V. századi kódexből már a mai szövegével ismerjük. Nagy Szent Leó pápa beszél róla egyik karácsonyi homíliájában, megemlítve, hogy Karácsonykor énekelték. Rómában a VI. századtól van jelen a liturgiában. Eleinte csak Karácsony éjszakáján az éjféli misében énekelték. A XI. század végéig csak a püspöki misén, maga a püspök énekelhette. A XII. században a mise ünnepélyessé tétele és népszerűsége miatt került be általánosan az *Ordináriumba*.

A Gloria válasz a Kyriére: rászorulunk a megváltásra (Kyrie), ugyanakkor tudjuk, hogy megváltottak vagyunk, e fölött adunk boldogan hálát (Gloria). A mise célját is megragadja: azért jöttünk össze, hogy Istent dicsőítsük. Két része van: az elsőben Istent dicsőítjük, a másodikban Krisztust szólítjuk. A dicséret módja mellérendelő kifejezések sora, a halandó ennél többet nemigen tehet. A végén a Szentlélek említésével trinitárius jellege lesz: nagy doxológia”.

53. Más szöveggel nem helyettesíthető.

Collecta – könyörgés – gyűjtő imádság

A római liturgia sajátos eleme volt a Könyörgés – **Kollekta** (lat. collecta, az „ecclesia collecta” – gyülekező templom szóból, vagy a gall liturgia „prece[m] colligere” – imákat összegyűjteni kifejezéséből). A felhívás hasonló imáknál hosszabb is lehet (pl. Nagypéntek, Super oblata, Egyetemes könyörgések eleje), utána csendes imádkozással térden. 325-ös Niceai Zsinat előírja, hogy a Feltámadott iránti tiszteletből vasárnap nincs térdelés.

54. 127. A közösség személyes kéréseit az előjáró terjeszti az Isten elé. Imádságra szólítja fel a közösséget a „Könyörögjünk” szóval. Hagyományos szerkezete:

- a) megszólítás (pl.: Istenünk);
- b) a kérés megokolása, az ünnepelt titokra való hivatkozás (pl.: megadtad nekünk Karácsony ünnepét);
- c) a kérés előterjesztése (pl.: kérünk, segíts ehhez méltóan élnünk);
- d) záradék: Jézus Krisztusra hivatkozik és a teljes Szentháromságot említi (pl.: A mi Urunk, Jézus Krisztus a te Fiad által, aki Veled él és uralkodik a Szentlélekkel egységben, Isten, mindörökkön örökké), kifejeződik benne: Jézus ugyanúgy a miénk, mint Istené, nem egyedül állunk az imában Isten előtt, hanem Krisztussal;
- e) a hívek „Ámen” résztvevő válasza, mellyel egységüket fejezik ki a celebráns imádságával.

C. Az igeliturgia

Az Igeliturgia megelőzi a szentséget, elősegíti annak hatékonyságát. Így az Ige befogadásával már a kegyelem ingyenes adományában részesül, amely eltölti őt Krisztus testének és vérének áldozata által. Szent Ágoston ezért hangsúlyozza: „Az

evangélium Krisztus szája. Ő ugyan eltávozott a mennybe, de nem szűnik meg beszélni a földön”¹⁹.

55. Az ígében Jézus van jelen, a nép csendben befogadja, a homília ezt fejti ki, az énekek ennek befogadását segítik, a Hitvallásban erre válaszol, ezzel eltelve könyörög az Egyház szükségleteiért és a világ üdvösségéért. Fontos benne a csend is (56.). Csak szentírási szöveg lehet (57.). A felolvasás helye az ambó (58). Felolvasója a lektor, más alkalmas szolgálattevő vagy a pap. Elején és végén akklamáció (59.).

Az olvasmányok rendje

A SC 35. és 51. pontja előírta a Szentírás szélesebb körű felolvasását a liturgiákon. Ezt tette meg az 1969. és 1981-es Ordo lectionum missae. Szemponjai:

Vasár- és ünnepnapokon

- a) három olvasmány. Az ószövetségi mindig Krisztusra vonatkoztatva;
- b) három éves ciklusban ismétlődik (Mt, Mk, Lk; Jn a nagyböjti és húsvéti időben)
- c) ünnepeken tartalmi egybehangolás van, évközi vasárnapokon az evangélium és szentlecke semi-continuos olvasása, az olvasmány pedig az evangéliumhoz válogatva.

Hétköznapokon

- a) csak két olvasmány van
- b) kétéves ciklus az évközi időben, de csak az olvasmány, az evangélium évente tér vissza
- c) tartalmi egybehangolás (advent, karácsony, nagyböjt, húsvét időszakában), félfolyamatos olvasás egyébként.

Első olvasmány

A húsvéti időt kivéve az Ószövetségből vett szentírási szakasz. Lehetőleg az evangéliumban található misztérium ószövetségi előképét állítja elének (pl. kenyérszaporítás → manacsoda).

Graduale – válaszos zsoltár – psalmus responsoricus

A szólista az ambó lépcsőjéről énekelte ezt a zsoltárt, ezért graduale a neve. Előadásmódja miatt nevezzük válaszos zsoltárnak. Témáját tekintve az első olvasmányra felel. Előénekes vagy szkóla éneklí, a nép az ismétlődő feleletekkel kapcsolódik be. Alkalmasabb a szentélyben lépcsőjén vagy az ambón énekelni, mint a kóruson.

61. Előmozdítja az Isten ígéről való elmélkedést. Az Olvasmányok könyvéből kell venni, vagy megfelelő típus graduálék készíthetők (időszakokra, szentekre, ld. Hozsanna függeléke, Graduale Simplex vagy Éneklő Egyház).

Második olvasmány – szentlecke

Ez csak vasárnap és főünnepeken van, általában apostoli vagy katolikus levelekből, illetve e Jelenések könyvéből. 130.

¹⁹ Szent ÁGOSTON: 85. Beszéd, 1.

Alleluja

Míg a keleti liturgiák kezdettől fogva ismerik az Evangélium, a Jó Hír előtti „Alleluja”-t zsoltárverssel, nyugaton Nagy Szent Gergely vezeti be keleti hatásra. Az előénekes intonálja, majd mind együtt zengjük.

62. Önálló aktus, amivel a hívő közösség fogadja az Urat, üdvözli, hitét megvallja. Állva kell énekelni. (131.)

63. Ha nem éneklük, el lehet hagyni (a zsoltárt akkor sem!).

Nagyböjtben nem énekeljük, helyette alleluja-pótló dicsőítés vehető, vagy traktus.

Traktus

Megszakítás nélküli szólózsoltározás, amely a legrégebbi zsinagógai hagyományból ered. Nagyböjtben az Alleluja helyett énekeljük.

Szekvencia

Az Alleluja jubilusának tropizált változata. A IX. századtól előforduló dogmatikus költemény, amely az ünnep mondanivalóját fogalmazza meg. Öt szekvenciát éneklünk: *Vicitmae paschalis* (Húsvétkor), *Veni Sancte Spiritus* (Pünkösdkor), *Lauda Sion* (Úrnapján), *Stabat Mater* (Fájdalmas Anya ünnepén) és *Dies irae* (gyászmisékben). Ebből Húsvét és Pünkösdkor kötelező szekvenciát énekelni.

Evangélium

Valamennyi liturgiában az **evangélium** olvasását körmenet előzte meg. A díszes könyv Krisztus jelenlétének jele volt, amit gyertyákkal és füstölésekkel kísérték. Figyelmeztetések is elhangzottak: Csend legyen! Álljatok fel! Megtalálható keleten és nyugaton egyaránt „Az Úr legyen veletek!” és a nép felkiáltása: „Dicsőség neked, Uram!”.

Az evangélium a legbecselesebb olvasmány, belőle maga Jézus tanít. A felolvasást körülvevő tisztelet is ezt mutatja: a diakónus hozza az oltárról, gyertya és tömjénezés kíséretében, az Alleluja alatt. A diakónus áldást kér a celebránstól a felolvasás előtt, a pap maga fordul a Krisztust jelképező oltár felé, hogy Ő segítse méltó módon megszólaltatni Isten szavait. A nép állva hallgatja, jelezve tiszteletét és készségét: amit hallunk, azt készek vagyunk elmenve életünkkel hirdetni.

Az evangélium felolvasását bevezető párvers után homlokunkra, szánkra és szívünkre kis keresztet rajzolunk a jobb hüvelykujjunkkal, nyitott tenyérrel: eszünkkel felfogjuk, szánkkal megvalljuk, szívünkkel hisszük, amit az evangéliumban hallunk. A pap megtömjénezi az evangéliumos könyvet, amelyet a felolvasás végén tisztelete jeléül megcsókol, miközben halkán mondja: *Az evangélium tanítása legyen bűneink bocsánatára*. Az evangélium szavainak hallgatása ugyanis bűneltörlő hatású.

Szentbeszéd – homília

A legkülönbözőbb módon fejeződik ki, hogy a Szentírás tanításának aktualizálása történik a **Homíliában**. Lényegi része a liturgiának és a püspök feladata volt a végzése. Pap is tarthatta, diakónus ritkán és világi hívő csak egészen kivételes esetben.

Ma a pap kötelessége, hogy vasárnap és ünnepnapokon homíliát tartson. Diakónus is tarthatja, a plébános vagy a püspök megbízásából.

A **katekumenek elbocsátásának** módja keleten az értük való imádság és áldás után, a diakónus felszólítására történt. Nyugaton²⁰ RO 11 őrizte meg ennek formáját. „Katekumenek távozzanak! Minden katekumen menjen ki” felszólítás még akkor is megvan, amikor már gyermekeket keresztesnek. Az is előfordult, hogy már evangélium előtt kiküldték a katekumeneket.

Credo – hitvallás

Válaszaz olvasmányokban és a szentbeszédben elhangzott Isten igéjére. Megjegyezhetőbb, ha énekelt, eredetileg is éneklésre szánták. Vasárnap és főünnepeken énekeljük.

Egyetemes könyörgések – oratio universalis

A **Hívek könyörgése** ünnepi formája a nagypénteki liturgiában maradt meg. Valószínűleg Gelasius pápa (492-496) keleti hatásra vezette be az imádságnak ezt a formáját. A Kyrie bevezetése a szándékok megszűnésével járt együtt, és így ez a gyakorlatból kiment. A római egyházban a II. Vatikáni Zsinat vezette be ismét.

Hívek könyörgésének azért nevezzük, mert ezen már nem vettek részt a katekumenek, csak a már beavatottak, a hívek. Más néven **egyetemes könyörgések**, melyekben mindenkiért imádkozunk, belefoglalva őket a szentmise áldozatába. A szándékok rendje a következő:

- a) a világegyház szükségletei;
- b) az egyetemes közjó;
- c) a különféle szükségét szenvedők;
- d) a helyi közösség.

Ezt a könyörgést lehet a helyi közösség szükségei szerint igazítani, de nem való egyéni rögtönzésre. Előkészítéskor figyelembe kell venni a fenti sorrendet és a közös imádság egyének feletti horizontját.

²⁰ Tanúsítja Szent Ágoston és Szent Ambrus.

Az Eukarisztia liturgiája

Az adományok előkészítése – offertorium

Az adományok előkészítésének évszázadokon át használt neve: felajánlás (offertorium). Ez a kifejezés, amely a hívek adományára utalt, később már áldozatként említette az adományokat és több imádság keretében felajánlotta a mennyei Atyának a miséző pap.

Az utolsó vacsora egyszerű eseménye, hogy Jézus kezébe vette a kenyeret és a kelyhet, egyre ünnepélyesebbé vált. Először az **oltárhoz vitték** a kenyeret és a bort, majd a diakónusokra bízta, hogy vigyék az oltárhoz (Hippolütosz). Szent Ágoston megjegyzi, hogy édesanyja mindig vitt adományt az oltárhoz. Tours-i Szent Gergely pedig egy özvegyasszonyról beszél, aki minden nap kb. fél liter gázai bort hozott az oltárhoz. Később a hívek a sekrestyébe viszik a kenyeret és a bort (Galliában) és a diakónusok vagy más segítők viszik az oltárhoz.

Szent Ágoston beszámol arról, hogy amíg az adományok átadása történt, addig a hívek **zsoltárt** énekeltek. Volt néhány olyan hely is, ahol az adományok átadásakor hangosan bementék az adományozó nevét. A szkóla, az énekesek csoportja nem tudott részt venni a felajánláson, ezért részvételük jeleként a kehelybe öntendő vizet adták át. A VIII. századig egyetlen felajánló könyörgés volt csak.

a) Az offertorium-ének

A felajánlási körmenetet kíséri, melizmatikus tétel. Ezt lehet más énekkel helyettesíteni (motetta, népének).

b) A pap imái

A pap kezébe veszi előbb a kenyeret, majd a borral telt kelyhet, felemeli és felajánlja Istennek. A felajánlásnak ez a gesztusa a kiválasztásé és a hálaadásé: a világ egyéb dolgai közül kiválasztjuk ezt a kenyeret és ezt a kehely bort, hogy az Eukarisztia anyaga váljék belőlük. Ugyanakkor hálát adunk értük, hiszen ezeket is Istentől kaptuk.

A pap a borba néhány csepp vizet vegyít, közben halkán mondja: *A bor és a víz titka által részesülünk annak istenségében, aki kegyesen részese lett emberségünknek.* A bor Krisztus istenségét jelképezi, amelyhez járul a mi emberségünk, mint csepp víz, amelyet a bor magába vesz, felold.

c) Tömjénezés

A pap az adományok fölött három keresztet és kört ír le a tömjénezővel, jelezve, hogy azokból Krisztus keresztáldozatának megjelenítése, Eukarisztia lesz, valamint a körökkel mintegy „elkeríti”, elválasztja a világ egyéb dolgától őket. Ez után az oltárt, a celebránst és a szent népet is megtömjénezik.

d) Kézmosás

Eredetileg gyakorlati célt szolgált, ugyanakkor az Isten elé lépő ember természetes tisztulási vágyát is kifejezi.

e) Felszólítás imádságra

Ez tulajdonképpen a felajánlási könyörgés bevezető felszólítása (≈ könyörögjünk). A hívek válaszával együtt kifejezi, hogy az áldozat egyaránt szolgálja Isten dicsőségét és az emberek megszentelését. A pap ezzel mintegy búcsúzik a hívektől, mielőtt „belép a kánonba”.

f) Felajánlási könyörgés – Oratio super oblata

Régen halkan mondta a pap, ezért neve *secreta* volt. Más magyarázat szerint az *ecclesia secreta* kifejezésre utal: ezen már csak a beavatottak voltak jelen. Lezárja a felajánlást, tartalmilag erre vonatkozik.

Az eukarisztikus imádság

Az eukarisztikus ima a prefáció és a Szent vagy után kezdődik és az ünnepélyes doxológiával a Szentháromság dicséretével fejeződik be a Miatyánk előtt. Ennek az imádságnak több nevét ismerjük. A görögök „*anafora*” (felemelni, oltárra vinni), a nyugati egyház leggyakrabban használt kifejezése a „*canon actionis*” vagy röviden „*canon*” (az áldozatbemutatás szabálya). Amikor a római liturgia, csak egyetlen kánont ismert, akkor „*canon romanus*” (római misekánon) nevet használtak 1970-ig. Ma a latin „*prex eucharistica*” kifejezést használjuk.

Az ószövetségi választott nép étkezéséhez hozzátartozott az **Isten dicsőítése** a kapott javakért. Ezt az imádságot a családfő végezte. Az újszövetség közössége ebben a részben különösen is *magasztalja* a Teremtőt azért a kenyérért és borért, amelyet Krisztus Teste és Véreként kap ajándékkul. – *Hálaadás* is azért az eledelért, mely által Krisztus megjelenik övéi körében. – *De áldozat* is, mert a szent színek alatt jelenvalóvá válik Krisztus egyetlen végtelen értékű áldozata, amelyet a hívő közösség hirdet és megvall.

Az első századokban még nem létezett pontosan megfogalmazott eukarisztikus imádság. A IV. és VI. század között keleten számos eukarisztikus ima van. A római egyház liturgiájában egyet ismerünk a III. századból (a mai II. eukarisztikus imádság öse), illetve apró utalások már jelzik a több mint ezeröttszáz évig folyamatosan használt Római kánon (a mai I. eukarisztikus imádság) létezését.

g) Prefáció

A kánon bevezető része, attól függetlenül változik a római liturgiában. Minden nagyobb ünnepnek, időszaknak saját prefációja van.

Szerkezete:

- a) Bevezető párbeszéd;
- b) Isten általános dicsőítése (Mert bizony méltó és igazságos...);
- c) a különleges hála megokolása (de különösen ezen a szent ünnepen...);
- d) a mennyei liturgiához kapcsolja, bevezetve a *Sanctust*.

h) Sanctus

A mise legrégebbi éneke, teljesen bibliai. Az első fele Izajás látomásából való (Iz 6,3), a régebben külön énekelt második fele (Benedictus) Virágvasárnapot idézi (Mt 21,9).

i) A Szentlélek hívása (Lélekhívás) az adományokra – epiklézis

Az **epiklézis**, a Szentlélek hívása, hogy megszentelésével tegye Jézus testévé és vérévé a kenyeret és a bort.

j) A szentmise alapításának elbeszélése – Úrfelmutatás

Az **alapítás elbeszélése**, vagyis az utolsó vacsora leglényegesebb eseménye az, amely által Jézus Krisztus jelen lesz övéi között. Vagyis a miséző püspök vagy pap megismétli Jézus szavait. Ezt még néhány imádsággal és könyörgéssel vette körül az Egyház, melyek minden eukarisztikus imában, illetve anaforában megtalálhatók.

Az **úrfelmutatás** a XIII. századtól van meg a misében, mint a tisztelet és imádás pillanata.

k) Megemlékezés – anamnézis

Az **anamnézis**, a megemlékezés, amelyben az Egyház teljesíti Jézus parancsát, hogy megemlékezik szenvedéséről, kereszthaláláról, dicsőséges feltámadásáról és mennybemeneteléről.

„Annak emlékét ünnepeljük tehát, Istenünk, hogy Fiad üdvösségünkért szenvedett, csodálatosan feltámadt, fölment a mennybe” (III. kánon).

l) Felajánlás – oblatio

Itt az egybegyűlt Egyház felajánlja a Szentlélekben a mennyei Atya engesztelésére Krisztus testét és vérét.

„és második eljövételét várva hálás szívvel felajánljuk neked ezt az élő és szent áldozatot” (III. kánon).

m) Az áldozat bemutatása

Isten ismerje föl benne az előképek által jelzett, s Krisztus által végbevitt egy, örök, igaz áldozatot.

„Tekints kérünk, Egyházad áldozati adományára, ismerd föl benne Fiad áldozatát, amely által kiengesztelődni akartál” (III. kánon).

n) A Szentlélek hívása (Lélekhívás) az áldozáshoz – epiklézis

E második alkalommal arra kéri az Egyház a Szentlelket, hogy gyűjtse össze mindazokat, akik Krisztus testében és vérében akarnak részesülni, azaz az áldozókra hívja le a Szentlelket.

„Add, hogy mi, akik az ő testét és vérét magunkhoz vesszük, Szentlelkével eltelve egy test és egy lélek lehessünk Krisztusban” (III. kánon).

o) Közbenjáró imák - intercessionones

A **közbenjáró imádság** különböző szándékokat gyűjt egybe az élőkért és holtakért: az egyetemes és a helyi egyház vezetőiért és közösségéért, a megholtakért. Ha valamelyik szentség kiszolgáltatása történik a misében, itt emlékezünk meg azokról, akik abban részesültek.

p) Záródicsőítés - doxológia

A **doxológia**, az eukarisztikus ima ünnepélyes záró dicsőítése. Ez úgy hangzik el, hogy Krisztus testét és vérének tartalmazó kelyhet a miséző kissé felemeli, és az felmutatja az Atyaistennek. Így még inkább hangsúlyt kap az, hogy a mennyei Atyának ez a dicsőrete Krisztus által történik. A hívő nép válaszával – Ámen – részt vesz ebben a magasztalásban.

Az áldozás – communio

Az áldozás, vagyis az Úr testének és vérének kiosztása szorosan hozzátartozik a Eukarisztia ünnepléséhez. Ugyanis nemcsak áldozat, hanem az Úr parancsa szerint „vegyétek és egyétek..” A szertartása az Úr imádságával kezdődik és az áldozás utáni könyörgéssel fejeződik be.

q) Miatyánk – Pater noster

Az **Úr imádságát** nagyon régen végezték már a kenyértörés alkalmával. Nagy szent Gergely pápa 600 körül helyezte ide.

r) Embolizmus

Szinte valamennyi liturgiában (keleten és nyugaton) szerepelt a betoldás, az **embolizmus**. Tulajdonképpen az Úr imádságának utolsó mondatát „...de szabadíts meg a gonosztól” bővíti ki kérésekkel. Ezt ma is végezzük (Szabadíts meg...). Összekötő kapocs az Úr imádsága és a békeköszöntés között.

s) Békeköszöntés

A **békecsók**, vagy **békeköszöntés** az Úr ígéréteiből ered: „Az én békémet hagyom nektek” (Jn 14,27). Ezt közvetíti az áldozás előtti utolsó felszólítás. Az *Apostoli hagyomány* c. mű írja, hogy a katekumenekkel, a keresztségre készülőkkel nem váltottak békecsókot, „mert az ő csókjuk még nem szent” (215). A II. században még a hívek könyörgése után következett, de I. Ince pápa 416-ban Decenciusnak, Gubbio püspökének már arról írt, hogy ez a békeköszöntés itt történik. Szent Ágoston az áldozásra való előkészületnek tekinti a békecsók átadását. A liturgikus reformig csak a papság váltott békecsókot.

t) Kenyértörés (fractio panis) – egyesítés (immixtio)

A **kenyértörés** nemcsak az Eukarisztia ünneplését jelentette, hanem a valóságban is széttörték az eukarisztiát, vagyis az összes konszekrált kenyeret, hogy szétosszák az áldozóknak. A VII-VIII. században a pápai miséken maga a pápa a papokkal együtt törte meg az eukarisztiát és az akolitusok hozták a fából készült kis ládáikat, amelybe elhelyezték azt. Mindig félre tettek a betegeknek, de egy darabkát megőriztek azért is, hogy a következő **misén a kehelybe ejtsék**, kifejezve a mise folytonosságát. Az előbb említett I. Ince pápa beszélt el, hogy Róma különböző plébániáiról a hívek nem tudtak mind részt venni a pápai misén, ezért az egységet kifejezve, az Eukarisztia egy kis darabját vitték el nekik. Amikor az egyes plébániákon ehhez a részhez értek, akkor a kehelybe ejtették a hozott kis darabkát. Ennek egy másik értelmezése, amit a pap ma is mond, hogy jelzi az megígért örök életben való részesedést. A IX. században kezdenek el kis ostyákat készíteni, ezért csak a nagy ostya megtörése maradt meg.

u) Agnus Dei – Isten Báránya

Az **Isten Báránya** fohászt valószínűleg I. Sergius pápa (687-701) vezette be. A kenyértörés kísérő éneke volt, később háromszori éneklésben határozta meg a számát. A XI. század végéig csak „irgalmazz nekünk”, attól kezdve 3. fohásként az „adj nekünk, békét” használták. Ugyanebben az időben terjed el a gyászmisékben harmadik kérésként az „adj nekik nyugodalmat”.

A pap szavaival (Íme az Isten Báránya) meghív bennünket az áldozáshoz. Ekkor a Szentostyát a nép felé mutatja fel, jelezvén a meghívást, majd együtt válaszolják a kafarnaumi százados szavait: Uram, nem vagyok méltó.

v) Áldozási ének – communio

Az **áldozásra való antifóna** válaszos formában, körmeneti énekként már a IV. században megtalálható.

Aurelianus írja a IX. században *De musica disciplina* c. művében (20. fej.) a gall és a római mise énekeinek leírása után: *Mi utána (Isten Báránya) énekeljük az úgynevezett Communiót, hogy a nép lelke, az égi áldás osztása alatt végig emelkedjék föl és rögzüljön a magasztos elmélkedésben az édes ének által*²¹.

„Amíg az Oltáriszentséget a pap magához veszi, elkezdődik az áldozási ének. Ennek az a szerepe, hogy a közös éneklés által kifejezze az áldozók lelki egységét, tanúsítsa a szív örömet, és az áldozási körmenet közösségi jellegét jobban megvilágítsa. [...] Gondoskodjanak arról, hogy az énekesek is alkalmas módon megáldozhassanak²².”

A **két szín alatt** való áldozást az Úr parancsa szerint gyakorolta az Egyház. Már az ősegyház életében is a körülmények megkívánták, hogy csak a kenyér színe alatt vigyék az Oltáriszentséget a betegekhez és a börtönökben sínylődőknek.

w) Áldozás utáni könyörgés – oratio post communionem

Az **áldozás utáni könyörgés** hálaadás a Krisztussal való találkozásért és mindazért az ajándékért, amelynek részesei lettek a résztvevők.

D. Befejező szertartások

A **befejező szertartás** a legrégebb római liturgikus rend szerint így zajlott: a püspök elhagyva az oltárt a hozzá fordul, áldást kérő híveknek így válaszolt: „Áldjon meg minket (titeket) az Úr”. A pap befejező áldása csak a XII. század utáni könyvekben található. Ugyanez a liturgikus rend említette, hogy a diakónus a pápa áldása után felszólította a közösséget: „Ite, missa est” (Menjetek, a misének vége).

²¹ Rainoldi 201.

²² Római Misekönyv Általános Rendelkezések 56i. (MR 2002: 86.) sz.

E. Az eukarisztikus imák

I. eukarisztikus ima, vagy római kánon. Ünnepélyes hangvételű, nagyon gazdag tanításának értékét emeli még a számos szentírási utalás. Nagy Szent Gergely pápa óta szinte teljesen változatlan. Az Úr nagyobb ünnepein szövegváltozatokat alkalmaz. Római eredetére utal, hogy számos római szentet felsorol az apostolokon kívül.

II. eukarisztikus ima: eredete megtalálható Hippolütosz: Apostoli hagyomány c. művében (215 körül), ennek alapján készítették az 1970-es misekönyv számára.

III. eukarisztikus ima: új alkotás, a római hagyományt követi. Betoldásokat lehet alkalmazni, a szentek neveit is meg lehet említeni.

IV. eukarisztikus ima: új alkotás, a hosszú keleti anaforák mintájára készült. A saját prefáció hozzá tartozik az imához. Végigvezet bennünket az üdvösség történetén, és számos utalás történik az emberi és keresztény értékekre.

V. eukarisztikus ima gyermekmisékre: a gyermekek jobb bekapcsolása érdekében készült ez az ima. Egyszerű a nyelvezete, és a mindvégig megtalálható párbeszéd a tevékeny részvételt biztosítja.

VI. kiengesztelődési eukarisztikus ima: az 1975. évi szentév alkalmából készült. Visszatérő témája a bűnbánat, az Istennel való kiengesztelődés és megbékélés.

VII. eukarisztikus ima vagy az ún. **svájci kánonok.** 1974-ben Svájcban nemzeti tartott zsinat alkalmával nyert jóváhagyást ez a négy eukarisztikus ima. Témái: A) Isten vezeti Egyházát; B) Jézus a mi utunk; C) Jézus a szeretet példaképe; D) az Egyház az egység útján.

F. Különböző miseformák

1. A koncelebrált mise

Koncelebrálásról (együtt misézés) akkor beszélünk, amikor több pap, vagy püspök több pappal, vagy több püspök együtt végzi a szentmisét. Ebben az esetben az egyik – aki középen áll a papi széknél és az oltárnál – a főcelebráns, vagyis a szentmise liturgiájának vezetője. A többiek együtt miséznek vele, ők a koncelebránsok.

A koncelebrálóknak megfelelő helyet kell előkészíteni. A különböző feladatokat ők elosztják maguk között, a ministránsoknak kell kiosztani az eukarisztikus ima szövegeit a Szent vagy éneklése alatt és a Miatyánk imádkozása után összeszedni azokat.

A koncelebrációs szentmisét kívánja az Egyház Nagycsütörtökön (az egyházmegye főpásztora a papjaival és az esti szentmisén, ahol több pap van), valamint a diakónus, pap és püspökszentelésnél, különböző ünnepélyes eseménynél, ahol több pap van jelen.

G. Az áldozással kapcsolatos rendelkezések

A II. Vatikáni Zsinat után számos olyan rendelkezés jelent meg, amely régi gyakorlatot ismét bevezetett, illetve a mai körülményeknek megfelelően kialakított.

1. Kézbe és nyelvre való áldoztatás

A kézbe áldoztatás a IX. századig volt általános gyakorlat. Jeruzsálemi Szent Cirill misztagógikus katekézisében erre a gyakorlatra oktatja az újonnan megkereszteltet. A Rouen-i Zsinat 878 körül tiltja meg: „Sem férfinak, sem nőnek a kezébe nem szabad helyezni az eukarisztiát, hanem csak a szájába”²³. A II. Vatikáni Zsinat rendelkezése nyomán Magyar Püspöki Kar 1986. szeptember 1-vel engedélyezte a szabad választást. Az Istentiszteleti és Szentségi Kongregáció a közelmúltban nyilatkozott: „Az előírások ellen vét, aki arra kényszeríti az áldozókat, hogy csak kézbe áldozhassanak, vagy aki megtagadja a krisztushívőknek, hogy kézbe áldozhassanak”²⁴.

2. Két szín alatti áldozás

A XII. századig két szín alatt áldoztak a hívek a betegek kivételével. Ettől kezdve általánossá lett a kenyér színe alatt történő áldozás. Magyarázata egyszerű: az Eukarisztiában a kenyér színe alatt is az egész Krisztus van jelen az alapító szavak erejénél fogva. A II. Vatikáni Zsinat ismét engedélyezte, mivel „az Eukarisztia lakomajellege beszédesebben áll előttünk”²⁵. A lehetséges alkalmakat a liturgikus könyvek jelzik. A Magyar Püspöki Kar 1967. szeptember 13-án kelt utasítása szerint a legelfogadottabb módja a bemártással történő áldozás.

²³ Can. 2. Mansi, X, 1199.

²⁴ Esztergom-Budapesti Érseki Főhatóság körlevele, 1999. 27. o.

²⁵ RMÁR 240.